

ชื่อเรื่องการค้นคว้าแบบอิสระ สมุนไพรกับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในชนบท
ของอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ชื่อผู้เขียน นายชาญพงษ์ ภูกิจิตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

คณะกรรมการสอบการค้นคว้าแบบอิสระ

รองศาสตราจารย์ ประหยัด	ปานดี	ประธานกรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.อนุรักษ์	ปัญญานูวัฒน์	กรรมการ
ดร.ทิพวรรณ	ประกามณฑล	กรรมการ

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) การสืบทอดและการประยุกต์ใช้
ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรรักษาความเจ็บป่วยของชาวชนบท (2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อ
การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประยุกต์ใช้สมุนไพรของชาวชนบท

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาเป็นหมอบ้านจำนวน 14 คน เป็นผู้ป่วยที่มารับการ
รักษากับหมอบ้าน จำนวน 70 คน ในตำบลแม่ใส ตำบลดู่ ตำบลสันป่าม่วง และตำบล
ต้า อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ในการศึกษาใช้วิธีการเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยใช้แบบ
นำสัมภาษณ์ แบบสอบถามและการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวม
ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพรรณนา ประกอบด้วย การหาค่าร้อยละ การกระจาย
ความถี่ สถิติวิเคราะห์ค่าสหสัมพันธ์แบบเพียร์สันและใช้การวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์
แบบลึก

ผลการศึกษาพบว่า (1) หมอบ้านและผู้ป่วยที่มารับการรักษา ใช้
ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรรักษาความเจ็บป่วยทั้งความเจ็บป่วยทั่วไปรักษาง่าย และโรคที่
แพทย์แผนปัจจุบันรักษาไม่หาย โดยมีการรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายการใช้สมุนไพรเพื่อแลกเปลี่ยน
ความรู้ในการใช้และการบำบัดรักษา แต่เครือข่ายไม่ค่อยเข้มแข็ง (2) การสืบทอดและ

การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรรักษาความเจ็บป่วย ชาวชนบทจะมีระดับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรรักษาความเจ็บป่วยระดับปานกลาง ส่วนใหญ่จะสืบทอดและประยุกต์ใช้ โดยหมอพื้นบ้าน ผู้ได้รับการสืบทอดความรู้มาจาก ครูอาจารย์ บิดา มารดา พระสงฆ์ และผู้อาวุโสในชุมชนด้วย กระบวนการเรียนรู้ การสั่งสมความรู้จากตำราโบราณ ประสบการณ์ การถ่ายทอดความรู้และการประยุกต์ใช้อย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพบว่า หมอพื้นบ้านใช้ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรในความเชื่อในสาเหตุการเจ็บป่วย การวินิจฉัยโรค การบำบัดรักษาด้วยสมุนไพรและคาถาอาคม รวมถึงการเก็บสมุนไพรจากที่ต่าง ๆ การเก็บรักษา การจำแนกประเภท และการแปรสภาพ (ปรุงยา) สมุนไพรตามความเชื่อ (3) ปัจจัยทางด้านสังคม วัฒนธรรมไม่มีผลต่อการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประยุกต์ใช้สมุนไพรของชาวชนบทอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (อาชีพ รายได้) และปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม (แหล่งสมุนไพรตามบ้าน แหล่งสมุนไพรตามธรรมชาติ) มีผลต่อการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประยุกต์ใช้สมุนไพรรักษาความเจ็บป่วยของชาวชนบทอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งนี้ผู้มีอาชีพเกษตรกร ผู้ไม่มีงานทำ และผู้มีรายได้น้อย หันมาใช้สมุนไพรเป็นทางเลือกหนึ่งในการดูแลสุขภาพของตน

ข้อเสนอแนะ ชาวชนบทจะมีการประยุกต์ใช้สมุนไพรดูแลสุขภาพตนเองได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับ การปลูกจิตสำนึก สร้างทัศนคติ รณรงค์ให้ชาวบ้านหันมาใช้ และเห็นคุณค่าของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับสมุนไพร ตลอดจนให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาไทย สมุนไพร และการอนุรักษ์ป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งสมุนไพรตามธรรมชาติ เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของสมุนไพร และมีสมุนไพรไว้ใช้ในอนาคตอย่างยั่งยืน

Independent Study Title	Medicinal Plants and Local Wisdom Applications in Rural Areas, Amphoe Muang , Changwat Phayao	
Author	Mr. Chanpong Thookjit	
M.A.	Man and Environment Management	
Examining Committee	Assoc. Prof. Prayad Pandee	Chairman
	Assoc. Prof. Dr.Anurak Panyanuwat	Member
	Dr.Tippawan Prapamontol	Member

ABSTRACT

The objectives of this research were to study (1) derivation and application of local wisdom in using medicinal plants, (2) factors affecting the use of local wisdom in using medicinal plants in rural area.

The Sample consisted of 14 traditional healers and 70 patients, who were successfully treated by the traditional healers in Tambon Mai Sai, Tambon Tun, Tambon San Pa Muang and Tambon Tum of Amphoe Muang, Changwat Phayao. Quantitative and in-depth interviewed data were collected using a set of interviewing format, questionnaires (Check list), and observation. Data analyses including frequency distribution, percentage distribution, and Pearson's Product Moment Coefficient of Correlation.

The results of the research showed as follow :

- (1) Traditional healers and patients used their local wisdom of using

medicinal plants to heal patients with general illness that could be healed and those with unhealable diseases by medical doctors. The researcher also found that there was some network of using and healing by medicinal plants.

(2) In case of derivation and application of medicinal plants, the sample group applied medicinal plants at an intermediate level. Most people were traditional healers who applied such local wisdom from their teachers, parents, monks and senior people through informal learning process, knowledge achieved from ancient books and experiences, teaching and application of using medicinal plants formally and informally, was significant. Specially, the application of local wisdom was found that the traditional healers applied their local wisdom in forms of belief in the causes of illness, healing by medicinal plants and magic, harvesting the herbs in various places, storing, classification and deformation.

(3) The social and cultural factors affecting local wisdom application were found not significantly different. However, the economic factors (occupation and income) and the environmental factors (sources of natural herbs and household herbs) affecting the local wisdom application of using medicinal plants significantly. The sample groups, who were farmers, unemployed and those who had low income, used medicinal plants by themselves as one of their alternative healthcare.

The study recommended that the rural people should be encouraged to aware and make use of medicinal plants and local wisdom. They should be encouraged to participate in local wisdom reviving, conserving and recovering biodiversity of medicinal plants, so that the medicinal plants would be used sustainably.